

Бодонгууд АБИДА

"БУРЯАД-МОНГОЛОЙ ТОБШО ТҮҮХЭ"

(Үргэлжлэл. Эхинийн 1994 оной мартын 15-най, апрелийн 15-най, майн 17-ной, июнийн 12-ой, августын 11-нэй, сентябрийн 13-

най, октябрийн 12-ой, ноябрийн 11-нэй, декабрийн 14-нэй, мүн 1995 оной январийн 13-най, февралийн 9-нэй, мартын 10-най, апрелийн

14-нэй, майн 12-ой, июнийн 14-нэй болон июлийн 14-нэй дугаарнуудта).

XVI. ДЭЛХЭЙН ХОЁРДОХИ ДАЙНАЙ ҮЕДЭХИ БУРЯАДАЙ БАЙДАЛ

Японой эээрхэг түрмхэйтэн Дундада уласта (Хитадта) ба Зүүн-Урда Азиин оронуудта дайшалхы ябуулгаяа улам үргэдхэжэ байба. Илангаяа дэлхэйн хоёрдохи дайнай эхилхэнхэ хойшо гэдэнэй сэрэгэй хүсэн нилээд буурантажа, ажахын доройтоһон ушарһаа бэрхэтэй байдал тохёодобо. Тэрэ үедэ "Зүүн-Урда Азиин нангин дайн" гэхэн хараа бодомжо гаргажа, түрмхэй дайгаа Номгон океанай фронтуудта шэлжүүлхэдээ, тон ехэ бэрхэшээлнүүдтэй ушаржа, колони газарайнгаа арад түмэниие дээрмэдхэн улам түргэдэбэ. Японтон малшадаһаа үхэр, хони, сэрэгэй моридые олоор татабарилан абаханаа гадаа, арһа, нооһо, һү хүртээр малай, ашаг шэмые уялгатаар хуряжа абадаг болоһон байна. Хэрбээ малшадай уялгалгадан хэмжээндэ хүртээр юмэ тушаажэ шадахагүй байгаа һаань, тэдэндэ онсо сагай гэгдэдэг яла тохогдодог һэн.

Арад зоной эдэе хоол, эд хэрэгсэлэй иигэжэ тагаггадаг болоходо, хүнүүдые тусхай нормо хэмжээгээр хангаха дүрим тогтоогдожо, тэрэн саг ошохо бүри улам бага болбо. Ороһо, ораншор, бусад байдал болон амидаралай бусад хэрэгсэлүүд хомор болоһон гү, али бүри үгы болоһон юм. Тиигэжэ арад түмэнэй амидарал туйлай хүшэр байдалда оробо. Жэшэнь, эд бүдэй үгы болоһон ушарһаа малшад жэлэй дүрбэн сагта арһан дэгэл үмдэжэ ябаханаа бэшэ аргагүй болоһон байна. Арад зон үлэсхэлэн, нюсэгэн гэхэшэлэн зоболонто байдалһаа доройтон, уйдаха туйлдаа хүрбэ. Тиигэһээр байтар малые жэлэй хэдэн удаа татабарилдаг болоходонь, мал ажалта хизаарай малынь дууһаха тээшэ дүтэлжэ, 10 малай нэгые гэхэ мэтээр абадаг болобо. Харин агта моридые барихадаа, уялгын тоошье хайхархагүй, адуун хүрэгые хуряжа асараад, дуратай моридоо шэлэжэ абашадаг болоо һэн.

хүн табан түмэ гаран (50 мянга гаран) малтаяа нүүжэ, мүнгэ Хоолын голдо ошоһон байна. Энэ мэтэ хэдэн удаа Шэнэхээн нюотаһаа нүүжэ ошоһон ябадал хадаа хуурмаг арбадугаар сэрэгэй тойрогой командалагша байһан Үржэн генерал ба тэрээнэй туһамаршад болохо Манжын сэрэгэй буряад дарга ноёд Японой онсо байдалай яаманай нюуса зарлигаар гү, али шууд хүтэлбэри доронь малшадые элдэб аргаар мэхэлжэ гү, али һүрдүүлжэ байгаад, нүүлгэн байна. Энэ мэтэ нүүхэ ябадал урид түсэблэгдэн, эмхидхэгдэн юм. Хуурмаг Манжын газар ороной захиргаан, ондоогоор хэлэбэл, хуурмаг Хингаан хойто можын яаман гэхэ гү, али Солон хушуунай яаманһаа һаад хэхэ ушар байгаагүй.

Иигэжэ буряадуудые нүүлгэн шэлжүүлхэ ябадал ямар шалтагаантай байгааг гээбэл: Нэгэдэхээр, Шэнэхээн нюотаг болбол уһа бэлшээрээр һайн, ой шугыгаар баян, газартань хүрһе шорой онсо һайн байһан тулань японтон энэ газарта Японой нүүдэл зоние асаржа һуурижуулаха түсэбтэй байгаад, тэрэнэ бэлүүдхэе эртэһинэ бэлдэжэ байгаа. Тиин буряадуудые энэ нюотаһаа ямар нэгэн аргаар зайлуулаха гэе бшуу. Тэрэ зорилго бэлүүдхын тулаа Японой онсо байдалай яаманһаа ехэ хүсэ гарган, нүүлгэхэ ябуулга эрхилэн байна. Гэтэр тэрэ үеын буряадай зарим харюусалгата нюурунууд, жэшэнь, хушуунай дарга Сэрэн, хушуунай һаала дарга Цогто мэтын хүнүүд малшадые нүүлгэхэ ябадалда дурагүй байжа, Японтоной табиһан зорилгоёо бэлүүдхэдэнь, һаад боложо байһан туладань, Япон тагнуулашад Тайра (монгол нэрэн Тэгшэ-Баяр) гэдэг хүн бээрээ гаража ерээд, Сэрэн мэтын хүнүүдые һүрдүүлэн, "буряадай нүүхэ, шэлжэхэ ябадал болбол шухалаудха шанартай юм. Хэрбээ ши энэниие хорибол, түрын энэ томо асуудалые шиидхэлгэдэ һаалта хэхэ, улад зоной нүүлгэхүй ябадалай гарабал, шамһаа харюусалга нэхэмжэлэгдэхэ гэжэ байжа айлаһан юм. Хэды нимэ эрилтэ табижа, эдэб эсээр иджажа байгаашье һаань, олонхи малшад, гол түлэб үгытэйшүүл болон дунда шадалтан орон нюотагаа орхижо ошохо дурагүй байһан ба яабашье нүүлгэхүй байба.

Хоёрдохиор, дэлхэйн хоёрдохи дайнай ябасын эли бодо эршэдэжэ байһан туладань Хүлэн-Бүйр нюотаг Зүблэлтэ Япон хоёрой тулалдаанай талмай болохо боломжонь ехэ байһан. Тиигээд 1939 ондо болоһон Номон-ханаанай байлдаанай үедэ хуурмаг Манжын сэрэгтэ дарга ябаһан, дээрэ дурсагдаһан хүнүүд Зүблэлтын сэрэгһээ хүнэһөө гаратараа айһан хадаа, байлдаанай талмайһаа зайлажа, түмэр замһаа холодолобол дайнай хүлһөө зайлажа болоно гэхэн хии горидолгые үбэрлэн байгаа.

Гурбадахар, һүүлэй жэлдэ япон фашистнар арад түмэнэй эд хүрэнгые ехээр буляан дээрмэдэн ушарһаань малай

тоо хорожо, арадай амидарал туйлай хүшэр хүндэ болоһон байна. Тиин хэрбээ энэ газарһаа зайлабал, Японой буляан дээрмэдэхэ аюулһаа зайлажа магадби гэхэн горидолго байһан юм.

Дүрбэдэхээр, буряадай нүүн ошожо баярлаха Хоолын гол гэдэг нюотаг японтоной хамгаалалтаар һула буурай хизаар байжа, хилэдэ ойро тула буряадуудые нүүлгэн абашажа, хилын хамгаалалтые шангадхаха, япон тагнуулашадые тэдэндоттор шургуулжа, тагнуулайнгаа ажал хүгжөөн ябуулха түсэбтэй байжа, буряад-монгол малшадай хүрэнэй һүүлээр удангүй Тираучи гэдэг япон тагнуулшаниие табижа оруулан байба.

Шэнэхээнхэ хэдэн удаа малшад нүүжэ гараһан, мүн нюотагаа үлэн малшадай амидаралын ехэ хүшэр болоһон тула Шэнэхээнхэ хэдэн газарта таряа тариад болоһон юм. Тарималын гол түлэб буудай (шэниисэ), түмһэ (хартгаабха) ээргые бага хэмжээгээр таряжа, багаханаршые һаа, эдишын асуудалые шиидхэе һэн.

Шэнэхээн нюотаг бол онсо һайн хүрһе шоройтой газартай юм. Бороо хура элбэг. Тимэһээ таряан ямаршые жэлдэ һайн ургасатай.

Японтон энэниие мэдээд, Шэнэхээнхэ Японой нүүдэл арадые оруулжа, таряа тариха ажалые 1940 оной үеһөө эхилжэ, газар шоройн байдал тухай байсаалта (шэнжэлэлгэ) хэжэ, 1943 ондо Шэнэхээн нюотагай Ойнохон богдо гэдэг газарта Японой нэгэ бүлэг зон оньһон техник хэрэглэн, таряа таряжа эхилбэ. Баһа Хушахан гэдэг газарта бага хэмжээгээр туршалгын шанартай таряаланай ажал эхилэн юм. Энэ болбол Японой ерээдүйн таряашадые нүүлгэн асарха бэлдэхэлтэй ажал болоно. Тэрээнхэ гадна Ягша үртөөһөө зүүлжэ Хайлаар голтой хойто бөе (Шэбэр, Могой) гэдэг газарта олон тоото япон таряашад ержэ эхилэн юм.

Шэнэхээнхэ буряадай нүүжэ ошоһон Хоолын гол нюотаг болбол бэлшээрин талаар нилээд һайн нюотаг байбашье, газарайн хэмжээн бага, ой модон гэжэ үгы, хэдэн хушуунай уулзуур болохо ушарһаа нюотагай эрхэ эзэмшэлэй талаар зүрилдөө ехэтэй байгаа, Манабхад Хорчин баруун гарай дунда хушуунда хамаарагдаха нэрэтэй болобошье, үнэндөө тэрэ үеын Ваан сүмэдэхэ Японой онсо байдалай яаманһаа тусхай хүниие томилжо, тэдэ малшадые хамааржа байгаа юм.

Тэрэ үеын Ваан сүмэ болбол хуурмаг Манжа уласай харьяада байгаа монгол үндэһэтэниие хамаардаг, Японой колонишалгын захиргаан болодог Хингаан юрэнхы Можын түбынь байжа, эндэ Японой онсо байдалай яаман, Хингаан сэрэгэй даргын дургуули, Хингаан хургуули (дуида шатын хургуули) байжа, хуурмаг Манжа уласай доторхи монголшуудай түб газар боложо байһан бэлэй.

(Үргэлжэлэлын хожом гараха).

1995 он АВГУСТ

Буряад эрдэмтэдэй шэнэ бүтээлнү

ҺУРАГШАДТА ТУҺАТА ШЭНЖЭЛЭЛГЭ

Буряад Республикын олониитэ манай бэлэгтэй поэт ба харин 1938 ондо хара муухай хамалганда абтажа, оройдо һаһандаа, бэлиг талаанайнгаа түлэг бадаржа байхада хороо Дамба Дашинимаевай түрэнһөөр 90 жэлэй ойн 1994 ондо тэмдэгтэ һэн.

Һаяхан Буряадай ниитын эрдэмэй институт ойн конференциин материалнуудые, мүн Дамба Дашинимаев урдань бэшэгдэн эгээ һайн статьянуудые багтаанан ном "Буряада", Тоёоноо дуулагша Дамба Дашинимаевай 90 жэлэй гэхэн гаршагтайгаар хэблэн гаргаба. Хэлэ бэшэгэй эрдэмт профессор В. Ц. Найдаков тус шэнжэлэлгые хинан залуу хэлэ бэшэгэй эрдэмэй кандидат Т. М. Дугаржапова Б. В. Ахаржан хоёр энэ номые эмхидхэн эблүүлэн байна.

Статьянуудай урда "Редакторһаа" гэхэн, В. Ц. Найдаков бэшээн оролто үгэ үгтөө. Эндэ Д. Дашинимаевай хэблэн тобшоор согсологдоно, мүн шүлэг бэшэлэгдэ оруулаха зүйлнүүдэнь онсо анхарал хандуулагдана, тиин 90 жэлэй яжа үнгэргэгдэн тухай хэлэгдэнэ. Конференци үнгэрт мүн энэ ном ба Д. Дашинимаевай зохёолнуудай суглууларга гаргалгада Сэлэнгын аймагай захиргаан (гулваанарын М. А. Н. Бадмаев) мүнгэ зоориин талаар ехэ туһа хүртөө, нюотагаархидын эрхим хүбүүдэйнгэ нэгэнэй ойн баярые хэмжээндэ үнгэргэхын тулаа ехэ оролдоло гаргаа, суглууларга уулзалгануудта эдэбхитэйгээр хабаадаа гэжэ тэмдэгтэ, удаалууан толилогдоһон Т. М. Дугаржапова, И. А. Ким Дугар-Нимаев, Г. О. Туденов болон Д. Л. Шагдаровагай статья Д. Дашинимаевай намтарын дэлгэрэнгыгээр харуулагдаха зохёолнуудын, оршуулгануудын, али бүхы талаһаа орой хэлэнүүд дээрэ шэнжэлэгдэнэ.

"Тезисүүд" гэхэн хоёрдохи бүлэгтэнь Д. Дашинимаевай зохёолнуудтань зориулагдаһан Б. В. Ахаржанова, Д. Д. Даржапов, С. Ц. Содномов, В. Д. Жапов, Д. Ц. Цыбанова гэгшэдэй шэнжэлэлгэ тобо дүнгүүд толилогдоо.

"Дурсалганууд" гэхэн гурбадахы бүлэгтэнь Ц. Галсанов, Будаев болон М. Г. Банеевагай нилээд дэлгэрэнгы үгүүлэлүү Ш. М. Аюшеев, С. Чимитова, Д. Б. Бадмаева, Ц. Г. Очиров болон М. Лубсанова гэгшэдэй тобшо дурдалганууд оруулагдаба.

Иимэ олон нүхэдэй хабаадалгайгаар хэблэгдэнэн энэ илангаяа Дамба Дашинимаевай намтар болон зохёохы ажил дунда, дээдэ хургуулинуудта үзэжэ дэ тон хэрэгтэй, туһатай болоһониинь дамжаггүй.

Л. ШАД

Эрдэмтэ хүдэлмэр

УТА НАНАНАЙ ГЕН

Англиин эрдэмтэд һаяхан амиды амитанай һаһые утадхагай ген нээбэ гэхэн мэдээсэл түби дэлхэйгээр тараба.

Жэшэнь, мүнөө хүн 120 жэлһээ сааша һуудаггүй гэшэ аабдаа. Гол шалтагааниинь юун бэ гэхэдэ, бэеын клеткэнүүд хүнэжэ хосорно ха юм. Харин эрдэмтэд тэдэ клеткэнүүдые хэргээн шэнэлдэг геные олобо бшуу. Хэрбээ клеткэнүүдэйн шэнэлэгдэжэл байгаа һаань, организм хүнэхэгүй ёһотой юм.

Мүнөө хэгдэжэ байгаа туршалгануудһаа харахада, тиимэ ген хорхой шүмүүлүүдэй

клеткэнүүдые шэнэлэ байн байн хүн туршалганууд хэгдэжэ хүнэй һаһые адагынь 40 утадхаха арга олдохо эрдэмтэд найдана.

Гадна хүнүүдэй хүн тэдэнэй бэе махабадныи иммунна системын ахирдалгаһаа дуудыда тоологдодог. Энэ энэнииеһэн, шангадха хүбэгшэлхын түлөө байнхай.

(Һонинуудһаа)

ХЭТЭРҮҮЛГЫН ХОЙШОЛОН

техникын ехээр ашаар дэлхэй дээр янзын автомобильнууд гарвар олошорлон, хамаг ажалыг оньхожоруулгаар дэлгэрхэн, мүн тэр эхэ ноосотэй атомай хүсэн хэрэглэгдэдэг юм, химийн туйлалтанууд үргэнөөр ашаглагдадаг юм. Гэтэр эдэ бүгэдыг хизаарлалтагүйгөөр харахда, энэнь байгаалида, хүн түрэлтэнэй байдалда гар эхэ хоро хүргэнэ гэжэ эмирэнхэй.

Энэнь, хүдоо ажахыда хэрэглэгдэе абажа үзэе. Минеральна үтэгжүүлгын хизаарлалтагүйгөөр үргэнөөр ашаглагдадаг болон юм. Пестицидууд хэрэгжүүлгын түүхэ тургэнөөр хаагаха боломжо олгоо.

ША-да гуша гаран жэлэй химийн хүдоо ажахыда хэрэглэгдэдэг байгаа.

Манай СССР түбэй

газарһаа түсэблэгдэдэг экономикын булюу талыг ашаглан, химийн туйлалтануудыг машина тургэнөөр нэбтэрүүлэн, бүри 70-аад онуудай тэн багаар минеральна үтэгжүүлгэ үйлэдбэрилгөөр бүхы оронуудыг ахижа гараа хэн. Харин 80-яад онуудай тэнгээр пестицидуудыг ашагалгаар бүгэдын урда гараа. Тийхэдэ минеральна үтэгжүүлгэ мургэй хайнаар хадагалжашыг шададаггүй, тэрэ тушаа хэрэглэдэг байгаабди.

Хитад 1975 - 1984 онуудта гэхэ гү, али оройдоол 10 жэлэй туршада орошо абалгыг 244 миллионһоо 362 миллион тонно хүртэр эхэ болгоһон байна. Тэрээнэнь минеральна үтэгжүүлгэ болон пестицидууд эхэ туһалаа.

Гэбэшье хими иимэ ехээр хэрэглэхэ айхабтар муу хойшололтой гэжэ нэн түрүүн США-да болон бусад оронуудта мэдэрэгдэе. Жэшэнь, США-гай аргагүй элбэг дэлбэг үнэгүй эдэе

хоол соонь муухай химическэ зүйлнүүд байдаг байба. 34 штаттань хүнэй хэрэглэдэг уһан соо эхэ нитрадууд олддоо. Полинуудта агаарһаа хоро хайһанай эсэстэ пестицидууд үргэнөөр тараа. Энэ болбол олон арбаад жэлэй туршада шанараа алдадаггүй, хүрһэн болон ургамалда, эдэе хоолдо сугларшоод байдаг зүйл юм. Энээнэй эсэстэ хорон хабдар үбшэн олошорһон, хүнэй иммунитет болон уг дамжадаг зүйлнүүдтэнь муу хубилалганууд боложо эхилээд, эдэб талаар гажуу үхибүүд түрэдэг болоо хэн.

Тиймэһээ хүгжэнги оронуудта хими хэрэглэлгэ хизаарлагдана, харин пестицидуудыг хэрэглэгэ хоригдоно. Мүнөө США-да худалдаанда ородог хамаг бүхы эдэе хоол соо хэды шэнээн химическэ зүйлнүүд байна гэжэ шангаар шалгадаг болонхой. Гэбэшье эдэе хоол соо тэдэнэй элирүүлэгдэһэн тухай

мэдэрэсэнүүд олоор орожо байдаг. ДДТ гэдэг хорото канцероген пестицидуудэй США-да хоригдоһон хойно, 80-яад онуудай һүүл багаар түрэнэн залуу эхэнэрнүүдэй хүндэ олоһон байна. Мүн эдэб пестицидууд эдэниие огто хэрэглээгүй оронуудта, дэлхэйн океанай уһанда, заһанай, бүри Антарктидын пингвинүүдэйшье мяханда тодорһон байна бшуу.

Хүгжэнги оронуудай хими хэрэглэлгыг хизаарлажа байхадань, минеральна үтэгжүүлгэ манай орондо айхабтар эхэ хэмжээгээр үйлэдбэрилэгдэжэл байгаа. Һүүлэй жэлнүүдтэ айхабтар үнэтэй болоһон ушарһаань колхоз, совхозууд, фермернүүд тэдэниие ехээр худалдажа абахаяа болижо байна. Тийн нэлэнхы үргэн зон химийн туйлалтануудыг хэтэрхэй ехээр хэрэглэлгын хорото хойшололонуудыг мэдэрэн ойлгожо, тэдэниие шадахадал багаар ашаглаха зэргэтэй.

Б. ЧЕРНЯКОВ.

оронж хотын "РИФ" гэдэг акционернэ бүлгэм троплитада хэрэглэхэ элементнүүдыг хэрэглэхэ. Харин пластикын горхо хэрэглэхэ үлэе. Тиймэһээ пластикһээ халаадаг

ш а н ном жэжэе абажа үзэе. орондонь иржэе. тэрэ диск хан хадал

ууһаа жэлэй диск урдананхиһаа илгатайб гэхэдэ, тэрэн халаадаг спираль байхатун. М.Андреев гэдэг хабгагар буладта электрик, тэрээн дээрэ баярыг үсэхэй резистивнэ гэдэг үсэхэй турхэстэй, харин эгээ таададань баһал тусхай элементэй хамгаалалгын үе

гэжэ хэды үеһөө эдэбшье, энэ конфорко доол 6 миллиметр гантай, харин шэрэм дискдэ доо 4-5 дахин хүнгэн юм. Эдэе һураггүй удаан эдэдэг аюулгүй, найдамтай. Тэрэнь хадань кислород харахагүй, тиймэһээ гэрэ агаар сэлбэр байха. Үшөө

ХАЛААДАГ ШЭНЭ ЭЛЕМЕНТНҮҮД

Энэ шэнэ ухаалгада патент абтанхай. "РИФ" гэжэ акционернэ бүлгэмэй микроэлектроникын туршалгын завод нэгэ конфоркотой 40 мянган электрониктэһаара бүри гаргажа эхилэе. Энэнь, тон бага гээшэ аб даа. Гансал Россин доторой дэлгүүртэ 16 миллион халаадаг шэнэ дискнүүд жэл бүри худалдагдаха аргатай бшуу.

Баруунайхид иимэ юмэндэ андагаар аад, захил хэжэ эхилэнхэй. Хэдэн парти Итали, Франци элбэгдэдэг байна.

Үшөө нэгэ сэнгэй зүйл гэхэдэ, иимэ дискыг ажаһуудалай бусад электроприборнуудта - утис, электрокамин, фен, тостер гэхэ мэтэдэ хэрэглэжэ болохо юм.

В. ХАЛИН.

нэгэ һани юмэншинь гэхэдэ, тэрэ айхабтар жэгдэ шөрүүтэй нэгэшье хонхорхойгүй. Тиймэһээ тэрэниие арилахань тон бэлэн байханаа гадна, амһартын улада хайнаар няалдажа, халуу ехээр үгэдэг.

Энэ шэнэ ухаалгада патент абтанхай. "РИФ" гэжэ акционернэ бүлгэмэй микроэлектроникын туршалгын завод нэгэ конфоркотой 40 мянган электрониктэһаара бүри гаргажа эхилэе. Энэнь, тон бага гээшэ аб даа. Гансал Россин доторой дэлгүүртэ 16 миллион халаадаг шэнэ дискнүүд жэл бүри худалдагдаха аргатай бшуу.

Баруунайхид иимэ юмэндэ андагаар аад, захил хэжэ эхилэнхэй. Хэдэн парти Итали, Франци элбэгдэдэг байна.

Үшөө нэгэ сэнгэй зүйл гэхэдэ, иимэ дискыг ажаһуудалай бусад электроприборнуудта - утис, электрокамин, фен, тостер гэхэ мэтэдэ хэрэглэжэ болохо юм.

ХААГДАШАНАН ҮГЭНҮҮД

семитскэ халаадань хабаатай юм. Египет гээшэ хүн түрэлтэнэй болбосоролой тон эртнн гуламтануудай нэгэниинь болонго. Манай ээрһээ урдахы 3-дахи зуун жэлһээ гэндэ соёл хүгжэжэ эхилэн юм.

Манай ээрһээ урдахы нэгэдэхи зуун жэлдэ Египедыг Рим эзэмдэһэн юм. Харин манай ээрһын хойнохи 395 ондо тэрэниие Византи эзэлэе. Тийн 639 ондо Египедыг арабууд эзэлээд, тэндэ ислам дэлгэржэ эхилэе хэн. Египет хэлэн манай ээрһин 5-дахи зуун жэлдэ хүнэнэн. Египедэй эртэ урдын соёлыг абажа яһанан арадшыг хүнэнэтэжэ, мүнөө тэдэниие коптнууд гэдэг 2 миллион зон үлэнхэй. Тэдэнэр христиан шажантай, араб хэлэгэн болонхой юм. Харин түрэл хэлэниинь иматгал шажан мургэдэ хэрэглэгдэдэг.

ВАДИМ МИХАЙЛОВИЧ СОЛНЦЕВ — Россин Эрдэмэй академиин гэншүүн-корреспондент, Россинг Эрдэмэй академиин Хэлэ шэнжэлгын институтай директор.

Вадим Михайлович Зүүн зүгэй оронуудай арадуудай хэлэ, тусхайлбал, вьетнам арадуудай хэлэ шэнжэлэхэ талаар олон зохёол, бүтээл бэшэжэ, дэлхэй дээрэ алдаршанан байна. Вьетнам арадуудай нотог хэлэнүүдыг шэнжэлэхэ талаар арба гаран экспедицидэ хабаадажа, 6-8 нотог хэлэ элирүүлэн байгаа.

Гадна тэрэ монгол угсаата арадуудай хэлэнүүдыг шэнжэлэхэ талаар мүн лэ горитой хүдэлмэри хэһэн юм. Тийгэжэ мүнөө үедэ Россин болон Дуудыданги бэшэ гүрэнүүдэй монгол хэлэ шэнжэлэгшэдэй дунда түрүү, мэдэржэ эрдэмтэдэй нэгэниинь болонхой.

В. М. Солнцев Россинг монгол хэлэ бэшэг шэнжэлэгшэдэй бүлгэмэй президент, Уласхоорондын монгол хэлэ шэнжэлэгшэдэй элбэлэй вице-президент мүн.

ЗУРАГ ДЭЭРЭ: Россин мэдээжэ эрдэмтэ В. М. Солнцев.

НОНИН УГСААТАН

Африкада Мали болон Гвинея-Бисау гэдэг гүрэнүүдэй хилэддэг нотогнуудаар догоон зон гэжэ эртэ урдын угсаатан һуудаг.

Эдэнэр газраа талаһаа Африкын бусад арадуудһаа эхэ илгаагүй. гэбэшье эдэнэр Тэнгэриһээ бууһан зонди гэдэг. Тийгээд тэдэнэй домог түүхэнүүдтэ замбуулин, замби түби, одо мүнэнүүд тон зүбөөр зураглагдадаг, мүнөө үеын эрдэмтэ астрономуудай шэнжэлгээр тэдэнэ зүб гэжэ баталагдадаг байна.

Замбуулин гээшэ захигүй, зүгөөр тэрэниие хэмжэжэ болохо гэжэ домогуудтань хэлэгдэдэг. Тэнгэрийн зүйдэл гэжэ манай Галактикада 100 миллиард шахуу одо мүнэд, тэрэ тоодо Наран болон планетэнүүд ородог. Энээнһээ гадна үшөө олон галактиканууд бии, тэдэнэй зариманиинь сахаригтаһан дүрсэтэй, мүн заримандань эдэб дүрсэтэй хүнүүд һуудаг гэжэ тэдэнэ хэлэгдэнэ. Мүн планетэнүүд гээшэ Нарые тойрон эрьеэддэг, харин тэдэ планетэнүүдыг тойродог дахууланууд бии. Жэшэнь, Газарыг үхэнэн шэнжэлгэ харанхы нара тойродог гэжэ байжа гайхалтай зүб мэдээнүүд домогуудтань байха юм.

Догоонууд хүнэй хүрэшгүй хабсагайнуудта агы нүхэ, гэр байра түхээрхэн, тэндэ шүтэдэг юрэ бусын барилгануудыг бүтээһэн байдаг. Тийгээд 60 жэл болоод лэ шажан мургээй һайндэр үнгэргэдэг, тэрэниие үнгэргэхэ дүрим юрын хүндэ ойлгогдохогүй тусгаар хэлэн дээрэ найруулагдан, һуингамал үсөөхэн зоноор үе залган дамжуулагдадаг юм.

Эдэ зоние эрдэмтэд шэнжэлжэ эхилэн, гээшэ тэдэнэр хари хүнүүдтэ ноуусануудһаа хэлэхэ дурагүй, Сириус гэдэг одонһоо анханда асарагданан юмэнүүдэ үндэр хабсагайны агыда хадагалжа байдаг гэнэ.

РОБОДУУД ТУХАЙ

Энэ үгыг 1920 ондо чех уран зохёолшо К. Чапек анхан бии болтоод, хэрэглэжэ эхилэн байна.

Робот гээшэ хүнэй хэдэг үйлэнүүдыг дүүргэдэг, досоонь уридшалан оруулагдаһан тусхай програмаар хүдэлдэг машина, автомат юм.

Уран зохёолшод тэдэниие тон үргэнөөр хэрэглэгдэдэг болохо гэжэ зураглаһаниинь, тэрэнь ехээр хүсэлдөөгүй, мүнөө гол түлэб промышленна рободууд дэлгэрэнхэй. Тэдэ олон технологическа процессүүдтэ хабаададаг, тийн хүнэй хабаадалсахагүй технологиюудыг байгуулаха арга олгодог.

Гэбэшье рободууд юрын ажабайдалда тиймэ ехээр хэрэглэгдэдэггүй. Американ эрдэмтэдэй һанамжалһанай ёһоор, 5-10 жэлһээ рободууд ажабайдалда тон үргэнөөр ашаглагдадаг болохо юм. Мүнөө эрдэмтэд, инженернүүд олон янзын рободууд дээрэ хүдэлжэ байна. Жэшэнь, эдэб амитадыг нажаалгажа хэгдэһэн рободууд хүнэй бсэдэ оруулагдадаг болохоор хараалагдана. Нэгэ жэжээн төолүүр шэнгээр хүдэлдэг робот хүнэй бүүдүн, нарийн гэдэһэн соо тусхай үүргэ дүүргэдэг болохо юм ха.

Илангаяа хүнэй ами һананда аюултай үйлэнүүдтэ, жэшэнь, атомна станциин эбдэрһэн зүйлыг элирүүлэн шаһабарилгада, һандарһан эхэ барилга, гэрнүүд доро булагдашанан хүнүүдыг малтан гаргалгада хэрэглэгдэхэ рободуудта эхэ анхарал хандуулагдана.

БОДОМЖОТойГООР, БОЛГООМЖОТойГООР БЭШЭХЭ

Журналистууд үндэштэд хоорондын харилсаануудта хабаатай темэ дайрахадаа, айхабтар бодолтой, болгоомжотой байха ёһотой. Бодомжогүйгөөр хэлэгдэһэн, бэшэгдэһэн хэдээн үгэһөө социальна доһолоон, үндэштэдэй хоорондо хөморон гаража магадгүй, тиигээдһиэ һүүлэй жэлнүүдтэ иимэрхүү жэшээнүүд үсөөн бэшэ дайралдаан гэжэ Россин Федерациин Президентын дэргэдэхи арсалдаата мэдээсэлнүүдээр Сүүдэй палатын түрүүлэгшэ А.Б.Венгеровэй "Комсомольская правда" газетын ахамад редактор В.П.Симоновтэ бэшэһэн бэшэг соо тэмдэглэгдэнэ.

1995 оной апрелин 28-да "Комсомольская правда" газетэдэ "Холодная точка" гэжэ статьягай гарахада, арсалдаата мэдээсэлнүүдээр Сүүдэй палатада хандаһанаймнай һүүлээр "Комсомольская правда" газетын ахамад редакторта иимэ бэшэг эльгээгдэһэн байгаа. Газетэдэ толилогдоһон материалые Россин Федерациин "Олонитэдэ мэдээсэл тараалгын хэрэгсэлнүүд тухай" Хуулин 4-дэхи статьяда огто тааралдахагүй, үндэштэдэй хоорондо хөмороо үүсхэжэ магадгүй статья гэжэ тэмдэглэһэн байнабди.

А.Б.Венгеров маанат эльгээһэн харюу соогоо иигэжэ мэдээсэнэ: "Сүүдэй палата Танай мэдүүлгэдэ анхаралтайгаар хандажа, "Холодная точка" гэжэ статьягай танилсаад, Танай тобшололнуудтай зүбшэжэ, "Комсомольская правда" газетэдэ тусхай бэшэг эльгээгээбди. Газетын редакци зүб тобшолол хэжэ, тус арсалдаата асуудал эбэй ёһоор шиидхэгдэхэ бээ гэжэ Сүүдэй палата найдана".

Энэ асуудалаар газетын редколлегиин зүблөөн болоо гэжэ "Комсомольская правда" газетын редколлегиин гэшүүн А.А.Ханцевич телефоноор мэдээсэ.

Эрхүү хотодохи "Комсомольская правда" газетын региональна түб Зүүн Сибирьтэ хабаатай хуудаһанда тус статья толилоодоо, албанайнгаа уялгые хазагайруулһан байна гэжэ тэмдэглэгдэбэ.

Иигэжэ региональна хэблэлэй /хуудаһанай/ бүхы орон дотор тараагдааггүй байһан тула "Комсомольская правда" газетэдэ тус статьяда харюу гү, али буруушаалта толилоһоной үлүү гэжэ тоолоһобди гээд редколлегиин гэшүүн хэлээ.

Журналистууд политикуудта ямаршье характеристикэ үгэхэ, тобшолол хэхэ /хуули гурим хазагайруулангүй/ эрхэтэй юм бээ, гэбэшье республикануудтахи социально-экономическа байдал харуулахдаа, үндэһэн яһанай, шажан мүргэлэй асуудалнуудта айхабтар болгоомжотойгоор хандаха зэргэтай гэжэ Сүүдэй палата онсолон тэмдэглэһэн байна.

Сүүдэй палатын түрүүлэгшэ А.Б.Венгеров "Комсомольская правда" газетын редакцида эльгээһэн бэшэгэ иимэ үгэнүүдээр түгэсхэнэ: "Манай хандалгатай В.Медведевые танилсуулжа, иимэ асуудалнуудые ойлгод гэнгээр, болгоомжотойгоор харууддаг байхые дурадхаха".

Россин Федерациин Президентын дэргэдэхи арсалдаата мэдээсэлнүүдээр Сүүдэй палатада манай үгэһэн мэдүүлгэ хаража үзэлгын болзорой ямар шалтагаанаар удаарһаниэ мэдэхэмнай үлэбэ. Москвада газетын номер бэдэржэ, нилээд ехэ сагаа гээгээ. Тус статья региональна хэблэлдэ гараа гэжэ хожом болоһон хойно элирүүлэгдэһэн байна. Тиихэдэ А.А.Ханцевичэй найдууһан тусхайта харюу мүнөөшье хүрэтэр ерээдүй.

Гэбэшье мүнөө энэ асуудалаар ямар хэмжээнүүдэй абтажа байһан тухай республикын хүн зондо мэдээсэхэ ёһотойбди.

Буряад Республикын Президентын болон Правительствын хэблэлэй албан.

БҮРИ ХЭСҮҮ БОЛОХОНЬ ГҮ?

Хэжэнгын аймагай байгша оной бюджетэй 7,6 миллиардаар хаһагдаһанһаа уламжалан, эрдэм һуралсаалай, соёлой, элүүрые хамгаалтын болон бусадшье социальна халбаринуудта мүнгэ һомололго эрид хороогдоо.

Жэшээлхэдэ, Хэжэнгын территориально-медицинскэ нэгэдэлэй /ТМО/ бүридэлдэ ородог участково больницануудые үдэрэй стационнууд болгохо, харин врачай туһа хүргэдэг байһан амбулаторинуудые юрын фельдшерско-акушерскэ пунктинууд болгохо тухай асуудал шиидхэгдэжэ байна.

Мүнгэнэй багаар һомололдоһонһоо боложо, эхин 2 хургуули болон хүүгэдэй 2 саад хаагдахаар хараалагдана.

Гадна аймагай хэдэн дунда хургуулинууд гүйсэд бэшэ дунда хургуули болгогдохо юм. Тиихэдэ хэдэн арбаад багшанар, хургуулиин хүдэлмэрилэгшэд ажалгүй үлэхэ болоно гэшиг гү?

Соёлой халбарышье энэ ушарта хохидохо: хэдэ хэдэн хүдөөгэй клубууд, библиотекэнүүд хаагдахань гээшэ. Хүдөөгэй зонй амархадаа, сүлөө сагтаа ошохо соёлой гуламтануудай хаагдаа наань, гансал архи, тамхи намнажа, сүлөөтэй сагаа үнгэргэхэнь үлэбэ гү?..

Иигэжэ экономика хүшэр байдалай урьхада ороһон хүдөөгэйхидэй ажабайдал бүри хэсүү болохонь ха...

С.БАТОМУНКУЕВ.

Абай Гэсэрэй 1000 жэлэй ой

Угтамжа.

Ц. Цыренжаповтай

БЭЕЭ СЭБЭРЛЭХЭ ШУХАЛА

Арадай эмшэн Надежда Семёнова дүшэ наһатайдаа ехээр үбдэһэн байгаа. Аргалагдааггүй зүрхэнэй үбшэнтэй болоһон энэ эхэнэртэ врачнууд удаан ажаһуухагүй тухайн хэлэһэн юм. Надежда Семёнова өөрөө өөрыгөө аргалаа. Мүнөө тэрэ арадай медицинаин аргануудаар хүнүүдые эмшэлнэ.

Эдэ арганууд тухайн хөөржэ үгэхэ Эрдэмтэдэй тэмдэглэһэнэй ёһоор хүнэй юһэн наһа соо ахамидардаг. Энэл сар соо махабад шэнэ хүсэндөө ородог. Тиин үбшэ элүүр болодог гэжэ Надежда Семёнова хөөрөһөн хайн, элүүр энэ болохо тээшэ адхам тула нэн түрүүн бэеэ сэбэрлэхэ хэрэгтэй.

ГЭДЭНЭ ДОТООО СЭБЭРЛЭГЭ

Хоёр литр бусалһан уһан соо **1 томо халбага лимонной шүүһэ хэгты.** Энэ уһая Эсмархын кружка руу /резинэ шлангатай, дулаасууддаг грелкэдэл адли байдаг, аптекедэ худалдагдадаг/ юулээд, нарин үзүүрын ургамалай тоһон соо хэхэ хэрэгтэй. Сэбэрлэлгын үедэ үдэглэһэн дооһоо хараа, тохоног дээрээ хэбтэхэ. Амаараа амилжа байжа, гэдэһээ һула табиад, бэе руугаа уһа үнөөхи кружкынгаа шлангаар оруудха. Үглөөнэй 5-һаа 7 час болотор энэ шухала юумэ хэбэл, ехэ аша туһатай байдаг.

Тодорхойлол. 1-дэхи долоон хоногтоо үдэр бүри сэбэрлэлгэ хэхэ хэрэгтэй. Харин 2-дохи долоон хоногтоо нэгэ хоногтоо, 3-дахида хоёр хоногтоо, 4-дахидоо 3 хоногтоо, 5-дахидаа бусад долоон хоногтоо 1 дахин хэбэлтэй, бүдүүн гэдэһэн соохи муу юумэнтнай гаргагдаха.

Харин досоохиёе шэнгэрүүдэг эмүүдые хэрэглэбэлтэй, гэдэһэ дотор соо байһан хэрэгтэй микроорганизмууд үгы хэгдэхэ.

ЭЛЬГЭЭЭ СЭБЭРЛЭГЭ
Энэ талаар юун хэрэгтэйб гэхэдэ, **яблока, 200 грамм лимонной шүүһэн, 200 грамм оливкова тоһон.** Тиихэдэ хүнэй шанга хүсэл оролдолго, ханаһанаа бэелүүлэхэ зориг хэрэгтэй.

1-дэхи үдэрын: үглөөнһөө үлэн бэсдээ клизмэ хэхэ. Бүхэли үдэртөө һая бэлдэһэн яблокын шүүһэ ууха.

2-дохи үдэрын: 1-дэхи үдэрэйнгөө юумэ хэхэ.

3-дахы үдэрын: үглөөнһөө тэрэл ёһоороо үдэһын 7 сар болотор яблокын шүүһэ ууха (энэ үедэ эльгэнэй сүүдхын биоритмын эршэдэһэнэй ёһоор эльгэнһээ, хүлэһэнһөө шулуунууд гараха болохо).

Уптаридаа хэбтээд, дулаахан уһатай грелкэ эльгэндээ хашаха, 15 минута болоод лэ 3 томо халбага оливкова тоһо ууха, тэрэнэй удаа 3 томо халбага лимонной шүүһэ уулсаха хэрэгтэй (үгыһыёе һаа, нэгэ аяга соо бултын хухдаад уухада грелкэтээ хэбтэхэ).

Удангүй ногообтор үнгэтэй шулуунууд, пластилин шэнги муухай юумэнүүд гаража эхилхэ. Эдэ муу юумэн 3-4 дахин гараха. Тэрэнэй удаа үшөө дахин клизмэ хэхэт.

Эльгээ сэбэрлэһэнэй һүүдэ мяха эдингүй, вегетарианска ёһоор хооллохо ёһотой болонот. Удаан жэл соо 1 дахин сэбэрлэхэдэ болон. Энээнэй һүүдэ бэетнай эрид һайжарха.

ХҮЛ, ГАРАЙ ЯНА СЭБЭРЛЭГЭ

Нэн түрүүн **5 грамм лаврын набшаһа 300 грамм уһан соо хээд, 5 минута соо бусалгаха.** Тиигээд 3-4 час соо термос руу хэхэ хэрэгтэй. Бусалһан шүүһынь абаад, үдэрэй 12 часай туршада бага-бага балгаха (ехээр уугаа һаа, шуһантнай ехээр гаража болохо).

Гурбан үдэрэй туршада иимэ ёһоор ууха. Долоо хоногтоо, үшөө 3 хоног соо ууха ёһотойт. Эдэ үдэрнүүдтэ мяха, хүндэ эдээ эдихэгүй (вегетарианска ёһоор эдээлхэ). Иигэжэ яһанайнгаа сэбэрлэлгэ түрүүшын жээдэ 1 дахин квартал соогоо, удаань 1 дахин жэл соогоо хэхэт. Зүгөөр түрүүн дээрэ бэшэгдэһэнэй ёһоор гэдэһэ дотороо сэбэрлээд байха ёһотойт. Үгы һаа, аллергитэй болохо болохот.

БӨӨРДӨӨ СЭБЭРЛЭГЭ

Зундаа арбузай ургалһан хаһада энэ сэбэрлэлгэ хэхэ шухала. **Тиигэхын тула арбузуудые, хара хилээмэ абаха хэрэгтэй.** Нэгэ долоон хоног соо гансал арбуз, хара хилээмэ эдихэ болонот. Бөөрэдэнтэй гү, али суухадатнай шулуун, элһэн би һаа, хүнийн 2-3 сагаар шээһэнтэйтай тэдэнтэй гаража эхилхэ.

СУУХАЯА СЭБЭРЛЭГЭ

Хоёр нарын туршада үглөөгүүр бүри эдихэн барайгар (5 үдэр соо уһан соо байлгагдаһан) суухын системы сэбэрлэдэг юм.

Хахад литрэй баанха соо 2 халбага барайгар хээд, дээрэһэнь уһа нэмээд, сүүдхэ соо байлагатгы.

Үглөөдэрын түрүүшынгээ баанхын барайгарые угаагты, барайгараа хэгты, тиигээд хоёрдохи баанха соогоо уһа хэгты. Тиигэһээр 5 баанха болохо.

Нэгэдэхи баанхын барайгарай табан хоног соо байһанай удаа тэрэнээ шанаад, юушьегүйгөөр (дабһа, һү, тоһо хэнгүйгөөр) эдигты. Удаань 4 час соо уһа, унда бү уутгы. Бү айгты, шээһэнтнай муухай кисель шэнги үдхэн болохо - энэ хадаа суухатнай сэбэрлэгдэбэ гээшэ.

2 нарын туршада үглоо бүри иимээр бэлдэгдэһэн барайгар

тэдэ 5 баанхаа оошр угаажэ байжа, шанажа ёһотойт. Танай шархирдас гэдэг) үе мүүсэнтэй, үбшэ абяагүй, ехэ хүнгэн болон АИМФӨӨС СЭБЭРЛЭГЭ

Энэ удаа ууралтай баннида гү, али саань бэелүүлхэдэ аша туһатай Н.Семёнова тэмдэглэһэн сэбэрлэлгэ байхадаа үбшэ ёһогүйт. Ууралтай банни (үгыһыёе һаа, ваина соо) халбага глауберова (доторой юумэ шэнгэ аяга уһа ууха ёһотой).

Энээнэй удаа ехээр байхат. Энэ гээлтэйгээ элдэб фруктын шүүһэнэй уухада хайн: **900 грамм апельсинэй шүүһэ, 900 грамм грейпфрутын шүүһэ, 200 грамм лимонной шүүһэ,** мүн 1 **мүльһэнһөө хайлаһан бултын хухдаа** хэрэгтэй.

Гурбан үдэрэй туршада энээнйе уухадаа, дүрэн хүрэтэр шүүһэнэй гансатаа ууха ёһотойт.

Энэ аргын ашаар шуһан муу юумэнһээ сэбэрлэдэг Шэглүүртнай удангүй долоон дахин иимэ арга хэрэгтэй һүүддэн жэл соогоо сэбэрлэхэ ёһотой болоно.

УДАА АЖАРАА СЭБЭРЛЭГЭ

Иимэ бүридхэл болдэхэ: **1 стакан үрэхэн, 2 томо валерианын үндэһэн, 2 стакан (натуральна) зүгын тоһо**

(бугдэдые һайса хухдаад) соо хээд, 2 литр бусалга юулээд, 1 сүүдхэ соо бэелээд, 1 томо хухдаа эдээлхэһээ 30 минута ууха хэрэгтэй.

Н. СЕМЕНОВА

бэеэ сэбэрлэһэнэй американ диетолог Г.Ш. дурадхаһан ёһоор хоол ёһотой болонот. Жэшээ хилээмэ, хүрпээ (белок) суг эдихэ. Тиигэбэлтэй өөрынтын хүсэн хэрэггүй булдуу халгаагдахагүй, бэеынтнай элүүр зорюулагдаха, физзарядка, упрэжнениүүдые хэбтэ гүйхэдэ, аша туһатай болоно.

Б. ДОМОНОВ хэблээд

Хорнин аймагтай түбэй баруун урдуур, Үдэ голыг зүбшээд хойшолон Тудхаата гэжэ багахан хада-тужа бии юм. Тэрэ хадын эбэртэ Хуурай, баруун хойнонь - Бэлшэр. Эдэ хоёр нютагуудай, Худан голыг үгсэн зүбшэһан Хабсагай, Нута, Табан нарһан гэжэ багаханууд хууринуудай хүн зон 1928-32 онуудаар хамтаржа, Хабсагайда хуури табига, түрүүн - ТОЗ, һүүдэндэ "Хүдэлмэришэ" гэжэ артель бии болгоһон байна. 1933-34 онуудаар, Худанай-Үртөө гэжэ тосхон дээрэ Урда ба Хойто һүүжэ, Мүнгэд гэхэ мэтын багаханууд хууринуудайхид Худанай зүүн бээдэхи "Хүдэлмэришэ" артельтэй нэгдэжэ, Ворошиловай нэрэмжэтэ хүдөө ажачын артель-колхоз байгуулан байна. Энэ "Ворошилова" - 70-аад үрхэтэ айлнуудһаа Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агуухэ дайн-сэрэгтэ дүшөөд шахуу хүбүүд хабаадаһан байна. Тэдэнэй хахаднь дайнаа бусаагүй байна гээдэ, Жанын Дарма, Доржиин Шинин, Дугарай Дашадоржи, Түхэрэзбын хоёр хүбүүд, Дамбиин Дашацырен, Батын Дылэг, Жамбадоржиин Цырендоржо, Цыренжабай Цырендари, Эрхэтын Жап...

1926 онһоо 1930 он болотор Дарма Жанаев Эрхүүдэ рабфакта хуража дүүргээд, Дэ дэ Үдээс бусажа, "Буриздадта" жэл тухай хүдэлжэ байтарнь, партиин обком колхозой дээдэ хургуулин директорээр табиба, тиигээд август нарада, үнөөхил обкомын, Дарма Жанаевые Москвагай механизациин болон электрификациин институтта эльгээбэ. Энэ институт эрхим бэрхээр дүүргэжэ, 1938 оной октябрь соо Улаан-Үдээс бусанан юм. Энэ жэлэингээ декабрь нарада

зориг гаргажа бүтээн хэрэг болоно". Иигэжэ полковник Головачев үндэр сэнгэлтэ үгэһэн байна. Шпрей мүрэниие гаталһанай удаа, 3-дахи гвардейскэ танкова сэрэгэй арми дайсаанаа Цоссен-Тельтов тээшэ намнажа, 1945 оной апрелин 22-ой үдэшэ Тельтов канал туласа ерээбэ. Энэ канал Берлиниие хамгаалха гэхэн 50-яад метр үргэн, 3 метр гүнзэги бетоноор баригдаһан тула ехээр бүхэлһэн энэ каналые ябууд гаталхын аргагүй. Ямаршые хүсэтэй сэрэгшэдтэ тон аюултай байбашые хаань,

АГУУ ИЛАЛТЫН 50 ЖЭЛ

ДАЙНАЙ БААТАР — ДАРМА ЖАНАЕВ

Улаан-Үдын авиазаводто инженер-электригээр орожо хүдэлбэ. 1940 оной сентябрьда электроцехэй начальник болоо. Эндэ жэлһээ бага үлүү хүдэлөөд байхадань, дээшэнэ гаргажа, ахмад энергетигэй орлогшо болгоо бэлэй. Энэ заводто хүдэлгшэд сэрэгэй албанда татагдахагүй - броньтой байбашые хаа, манай Дарма сэрэгэй эхилһэнһээ хойшо, 5 нарын туршада нилээн олон гуйлта - мэдүүлгэ барижа, арайхан гэжэ табиюулжа, декабрь нарын тэн багаар баруун фронт мордохон байха юм.

Дарма Жанаев энэ үедэ 3-дугаар танкова бригадын инженернэ албание хүтэлбэрилжэ ябаһан хадаа, хамаг хүсэ шадалаа, ухаан бодолоо гаргажа, улам шангадан дайсанай гал-дүлэн соо ябажа, уһатай энэ түмэр-бетон каналые бага шугагайгаар сэрэгшэдэй гаталхын тула ехээн хүдэлмэри хэжэ, оньһон аргаар эдэб хүүргэ, хала, гарсануудые байгуулжа, хамаг сэрэгшэдэй техникэтээс цүгөө эрье гаратар шадамараар ударидаа. Берлин тээшэ тэдэнэй дайсаана намнахын тула, үнөөхил гвардин капитан Жанаевай команда, баһал түрүүлжэ, урдахы харгыень минһээ сээрлэхэ аюультай ажаала хэжэ эхилбэ. Коммунист Жанаев ямаршые саг ушарта хүнэй арада хоргодоогүй, аюулта газарһаа зугадаагүй, холоһоо командалжа бээс абарангүй, ехэ багашые хаань, хэһэн хэрэгтэ тэрэнэй унан орожо ябадаг байһаниинь элигэ.

Дарма Жанаев энэ үедэ 3-дугаар танкова бригадын инженернэ албание хүтэлбэрилжэ ябаһан хадаа, хамаг хүсэ шадалаа, ухаан бодолоо гаргажа, улам шангадан дайсанай гал-дүлэн соо ябажа, уһатай энэ түмэр-бетон каналые бага шугагайгаар сэрэгшэдэй гаталхын тула ехээн хүдэлмэри хэжэ, оньһон аргаар эдэб хүүргэ, хала, гарсануудые байгуулжа, хамаг сэрэгшэдэй техникэтээс цүгөө эрье гаратар шадамараар ударидаа. Берлин тээшэ тэдэнэй дайсаана намнахын тула, үнөөхил гвардин капитан Жанаевай команда, баһал түрүүлжэ, урдахы харгыень минһээ сээрлэхэ аюультай ажаала хэжэ эхилбэ. Коммунист Жанаев ямаршые саг ушарта хүнэй арада хоргодоогүй, аюулта газарһаа зугадаагүй, холоһоо командалжа бээс абарангүй, ехэ багашые хаань, хэһэн хэрэгтэ тэрэнэй унан орожо ябадаг байһаниинь элигэ.

26-дахи гвардейскэ стрелково дивизиин 197-дохи батальондо лейтенант Жанаев саперно взводой командиараар томилогдожо, тэрэ зуураа эгээл түрүүшынгээ харюусалгата даабари абаад, Валухово гэжэ үйнай гарасада һайнаар минэ табиһанай ашаар, дайсанай олохон техникэ, экипажуудые һалгажа, обороно барижа байһан 129-дэхи стрелково батальондо эли бодо туһа хүргэбэ.

Гвардин капитан Жанаев ехээр шархаташые һаа, дайнай газарһаа холодонгүй, унан-дугһан хүдэлжэ ябахадань, комбригай захиралтаар Жанаевые аргаламжын газарта абаһаба. Эли харагдажа байһан Берлинэй абтажа, 1418 хоногдо үргэлжэлһэн дайн сэрэгэй дүүргэжэ, дайсн фашистнуудай дарагдажа, Агуухэ Илалтын ерэхыень үзэн-харангүй, оройдоол долоон хоног урид харин газарта манай хайрата аха-абга Дарма Жанаев, 38 наһатайдаа, ами бээс алдаа бэлэй.

Худанай-Үртөөдэ үнһэнэй бүтээгдэһэн, дайн сэрэгһээ бусаагүйшүүлэй хүшөө бии, тэндэ мүн ээ Дарма Жанаевай нэрэ мүнхэлһэн самбар байдаг. Хэжэнгын аймагтай түб дээрэ Дарма Жанаевай бюст баһа табигданхай. Минии наһахада, энэ бюст Хорин аймагтай түтэ табигдаха ёһотой байгаа, юундэб гэхэдэ, Дарма эдир залууһаа Хори дээрэ хүн боложо, хүдэлжэ, дали ургажа, дээшэе гараһан байгаа. Дарма Жанаевай гудамжанууд Хоридо, Хэжэнгэдэ, Улаан-Үдэдэ бии юм.

Тэрэнэй взводой олон харюусалгатай даабаринуудые дүүргэһэнэй түлөө 1942 оной июниин 30-да Жанаев "Шэн зоригтой түлөө" медалаар шагнагдаа һэн.

Эли харагдажа байһан Берлинэй абтажа, 1418 хоногдо үргэлжэлһэн дайн сэрэгэй дүүргэжэ, дайсн фашистнуудай дарагдажа, Агуухэ Илалтын ерэхыень үзэн-харангүй, оройдоол долоон хоног урид харин газарта манай хайрата аха-абга Дарма Жанаев, 38 наһатайдаа, ами бээс алдаа бэлэй.

Модоной үндэһэн газар дээгүүр гэдэг. Энэ тон зүб. Дарма Жанаевай уг-гарбал, түрэл-гаралнууд олон. Ахайнар, абгайнадын гэхэдэ, Балданжаб, Жамбал, Базархан, һамажаб, Дулмажаб байгаа. Эдэнэй үри хүүгэд Дашадоржо, Бадмаханда, Баяндай, Цыран, Хорлогэхэ мэтэ олон. Эдэнэрэйн үхибүүд: Дудаари, Соли, Лобсан...

1943 оной эхиндэ Дарма Жанаев 26-дахи гвардейскэ Улаан тугай орденото Васильевска мотострелково дивизиин инженернэ таһагай начальнигаар томилогдоһон байна. Энэ хоёр жэлэй туршада Дарма Жанаевай үбсүүндэ Эсэгэ Ороноо Хамгаалгын I ба II шатын орденууд, Улаан Тугай орденууд яараа.

1945 оной январин 30-да 23-дахи гвардейскэ мотострелково бригадын командир полковник Головачёв капитан Жанаевые Ленинэй ордендо зууршалхадаа, иигэжэ бэшэһэн байна: "Капитан Жанаевай хүтэлбэри дор ябадаг инженернэ албанай сэрэгшэд, али олон уһа мүрэнүүдые гатахадань, аюулта хүшэр газарнуудта ами бээс хайрангүй, түрүү зэргээр ябажа, олон сэрэгшэд болон танкнуудта харгы гаргаба. Харгыень минэ, снарядһаа сээрлэхэ гээшэ ехэл ухаан бодол, арга оньһоной хүсэн мүн. Иимэ харюусалгатай ажалые зүбөөр эмхидхэһэнэйн ашаар, нилээд олон сэрэгшэдэй ами бэсын абарагдаһан ушарнууд ехэнхидээ гансал гвардин капитан Жанаевай баатариг

Саашань тоолобол, хоёр гарай хургад хүрэхгүй. Дарма абгаһа ханаа сэдхэлдээ хадуужа, дурдажа, иимэ шотаг нугадаа, бүхы Буряадтаа, уужам Россияда нэрэгтэй, суутай баатар ябаһан үбгэн абгатай хэм гэжэ омогорхон урмашажа, мүнхэ зула бадаруулжа, үеһөө үсдэ нэрэнь нэрлүүлжэ ябаха аша гүшанар түрэлхид соонь таһархагүй гэжэ мэдэгдэнэ. Оршолонто юртэмсын ябадал иимэлдаа.

Ч. ЦЫДЕНОВ,
дайнай ба ажалай ветеран.

**СНГ-гэй
НОНИНУУ**

- Москва. "Михаил Ботвинник" гэжэ регион хоорондын нигүүлэсхэ сэдхэлэй жаса хаяжа. Москвада байгуулагдаба.
- Жасануудай уласхоорондын нэгдэлэй штаб үнэргэгдэһэн суглаан шатаргаар дэлхэйн чемпи Анатолий Карпов математикын академик Валерий Кудрявцев, Владимир Тихомиров, Россия Президентын дэргэдэ информатикын талаа комитедэй түрүүлэгшэ орлогшо Вячеслав Корчагин Россия түүхэй эдэй биржэ түрүүлэгшэ Алексей Власов "Шахматное обозрение" журналай ахамд редактор Александр Рошаль, Россия габьяата тренер ба юрист уласхоорондын мастер Михаил Бейлин, Спортинтерлотерейн нэгдэлэй президент СССР-эй спорткомитедэй түрүүлэгшын орлогшо Виктор Ивонин хабаада. Суглаан дээрэ шатаргаар дэлхэйн чемпион байһан Михаил Ботвиннигай жасын Устав баталагдан абтаг. советдын болон шалгалтын комисси һулигадаа.
- Львов. Нүүлэй үедэ гангстернууд бээ буудаж, хотын зондо түбэгтэй, аюультай байһан ушаруула. Августын 4-дэ үдэһын 5 саг багта хотын үйлсэнуудай уулзада дээрэ танигдаагүй банди үгүрэнэй номертой харагдта. "Жигули" руу таба дагта буудаж, хүмэриуула жолоошониниень хүдмэ шархатуулаа.
- "Львов" гэжэ тани унвермагтай хажууда айна боложо байһандаа, хэһэ тээһээ буудалдаан улаа замхаагүй.
- Украинин Дотоод хэрэгүүдэй министрствын эмхидхэгдэмэл гэмтэ ямаргалгатай тэмсэлэй үгүрэнэй бэдэрлэһэн у н р а в л е н и й хүдэлмэрилоһонд энэ үдэһын үгүрэнэй хэрэг эхлэжэ мүрдэлгэ хэжэ захалаа.
- Назарнь. Ингушетин президент Руслан Аушев республика дотороо гэмтэ ябадал гаргалгатай эбсэлэй тэмсэл ябуулжа эхилбэ. тэмсэл бүтээхэ, хадагдта абаад ябаха, тэрэһин хэрэглэхэ тон хорюулай болонхой. Буу шуу хадагдта байһан һаа, һайн дурдта тушаахыень баадха түлөө тэмдэгдэһэнэ.
- Августын 25 болотор ябадал гаргалгые һэрэгшэ хэмжээнүүдэй тэмсэл хараалжа, министрствын республикын правительствын үзэмжэдэ табигдта уялгалагдаа. Буу хуули бусаа хадагдалгатай тэмсэл ямар хэмжээнүүдэй абтаг байһан тухай зондоо үргэлжэ мэдээсэжэ байһа. Гүрэнэй телерадиокомитедэ даалгагдаа.
- Гэхэ зуура, Россия Федерациин Мэдээлэл түбһөө абтаһан мэдээлэл ёһоор, Ингушетин Республикада бүтээнэ реформиудта орходоо гэмтэ ябадал тон үсоон ушар байха юм.

ТУНАТАЙ ЗУБШЭЛ

— Үмдэмни үбдэг багаараа һунашоо. Тэрэнээ яагаад үгы хэхэб?
— Үмдэнэингоо һунаһан газарай досоо талаһаань уһаар норгоод, һооргонь урбуулан хойноо элюурдэхэдэ, шимгтэй бүд үмдэн хөёройнгоо хоорондонь үшөө нэгэ хуурай бүд хэгты.
— Хуушан линолеум дээрэ шныне дэбдиж болохо гү?
— Хэрбээ хуушан линолеумойнгоо хахараа, удараагүй, хобхоржо абтаагүй һаань, дэбдижэ болохо. Хобхоржо абтаһанан, долгитонһон байбалнь, хуушан линолеумоо бултынь хуулажа абаа һаа, дээрэ.
— Диванай бүрээһэнэй тоһон болохоходонь яагаад арилгахаб?
— Хүнэг уһанда гурбан халбага скипидар гү, али керосин хэгдэһэн холисо соо угаахат.
— Клеёноко холбожо оёхо гэхэдэ, оёдойлой машина ябажа үгэнэгүй...
— Клеёнокодо хоёр талаһаань мьла түрхихэдэтнай, ажалтнай ульгамаар ябаха.
— Үргэн хунадаһантай юбкээ угаахада хунадаһаниинь һалашаа гү гэжэ айнаб.
— Юбкээ угаахында тээ хунадаһыень холо нидэхэдэтнай, һүүдэ элюурдэхэдэ бэлэн байһа. "Сельская жизнь" газетһээ аба...

(ИТАР-ТАС)

ХОХЮУРТЫН ДАСАН ТУХАЙ

ХОХЮУРТЫН гэхэ гү, али Амгалантын дасанай түүхыг архивай ашигтайр Г. Н. ОЧИРОВА суглуулан бүридхөө.

ЭЛЭ-УДЫН Округой Хориин мэдэлэй Хохюуртын Даши Лхунбулинг дасан 1829 ондо харьяата зоной зубиөөлөөр, тэдэнэй өөр өөрынь ба дуранай үргээс бадарай ашаар бүтээгдээн юм. Тэрэнэй барилгын ба бурхан ном, жасанам шэмэг, хүгээжэй дуута зэбсэгүүдтэй тусгаар 717 түхэриг 14 мүнгэн (сагаан мүнгөөр). Тэрэнхээ хойшо дуранай үргэсөөр нэмэхи бурхан, ном, шэмэг, зэбсэгүүдэй сэн 384 түхэриг 35 мүнгэн байгаад, энэ хоёр зүйлөөр дүн хамта сагаан мүнгэнэй тусгаар 1101 түхэриг 50 мүнгэн болоо бэлэй.

Тус тусгаар тус тусгаар шажанай хэрэг даахан 42 ламанар бии байгаа.

6-ДАХИНЬ
Шэрээтэ Шираб донай наһатай. 1801-1804 онуудта хуурагай нахилнуудыг шэрээтэ Сүнрэб наһатай шэрээтэ 1828 ондо гэцүл шэрээтэ Дампил шэрээтэ 1838 ондо гэсэн абаадаа Шэрээтэ Даши шэрээтэ абаа.

Түбэд, монгол номуудыг бэшэхэ, түбэд номыг шолго хэлэхэ, эмшэ, амитани туһалан эрдэмтэй хэн. Шара, сайд зоной хунгалтаар 1825 онуудта Галтайн жинзог ба гэбгы мүн хунгалтаар Хохюуртын шэрээтэ 28-да 2526 шаазар Хохюуртын цортадо главна лама Чойвандоржи хамба Чойвандоржи хамба 1840 оной 219-дхи зарлигаар баталагдаа.

1823-1825 онуудта Галтайн дасанда инзаг ба унзад болоо. Мүн хунгалтаар энэ дасанда бандида-хамба Ишижамсынһаа 1831 оной январин 28-най үдэр 22 тоого ба Эрхүүгэй губернскэ правлениһээ 1840 оной июлин 28-да 2528 тоото шаазар шанзодба хэргэмдэ баталагдахан. Мүн хунгалтаар бандида-хамба Ишижамсынһаа 1840 оной июнин 20-до 220 тооной зарлигаар соржодо баталагдахан. Санаар тушаалдаа дүрэ ябадалын хайн. Хориин мэдэлэй гушад обогой титулярна советнигэй хүбүүн. Дасанай дэргэдэ байдаг.

Комплект бэшэ. Обер-офицерэй хүбүүн тула албан повинность түлэдэггүй. Тэрэнэй түлөө зоншье түлэдэггүй. Тусгаар эзэлхэн зооригүй. Аха дүүнэртээ хамта зооритэй. Тэдэн дасанһаа 60 модоной зайда Хөлгын Хайцагарт байдаг.

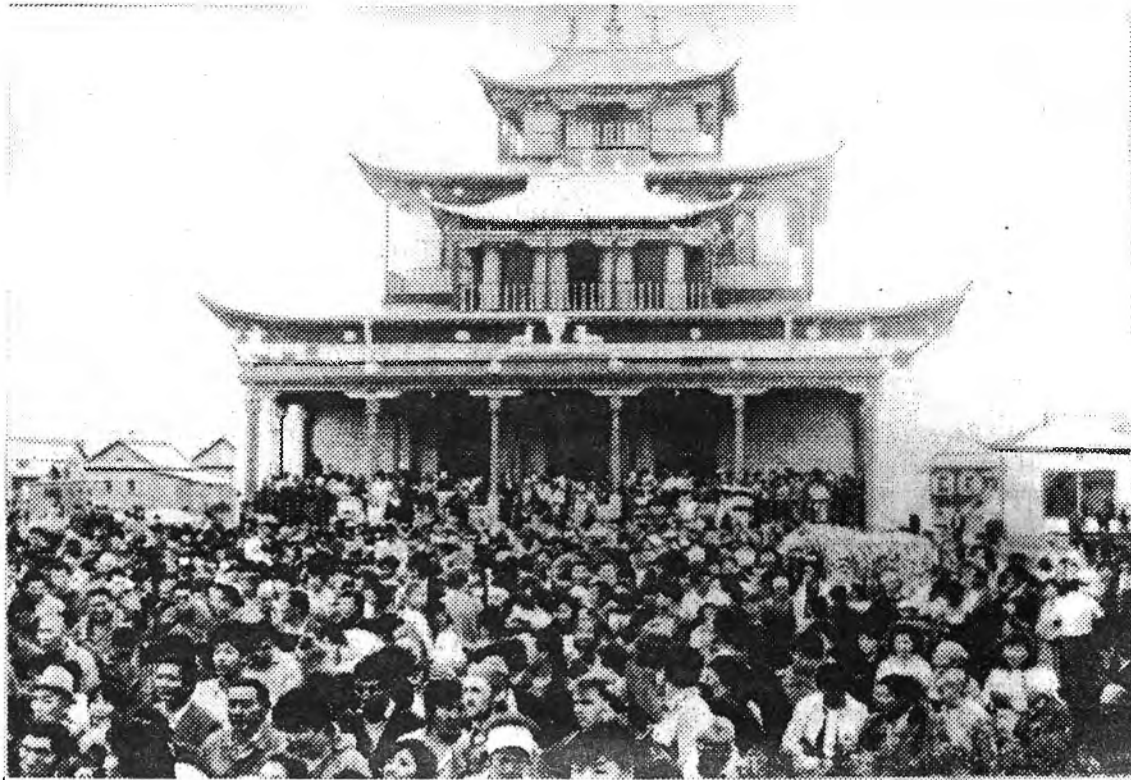
4-ДАХИНЬ
Шанзодба Дамчей Цэдэбуи. 30 наһатай. 1819-1820 онуудта убаша, хубараг нахилнуудыг шэрээтэ Салтайнһаа, 1838 ондо гэцүл нахилыг шэрээтэ Нохойнһоо абаа. Түбэд, монгол номуудыг уншаха, бэшэхэ, түбэдыг монголшолжо хэлэхэ шадабаритай. Эмшэ эрдэмтэй. Хунгалтаар 1830-1835 онуудта жинзог ба гэцүл болоо. Мүн хунгалтаар бандида-хамба Ишижамсынһаа 1838 оной февральин 28-да 87 тоото. 1840 оной июнин 20-до 221 тоото зарлигуудаар гэбгы ба шанзодба баталагдаа. Санаар тушаалдаа дүрэ ябадал хайн. Хориин мэдэлэй хуасай обогой албатын хүбүүн. Дасанай дэргэдэ байдаг.

Комплект бэшэ. Албан повинностья өөрөө түлэдэг, өөрөө тусгаар эзэлхэн зооригүй. Аха дүүнэртээ хамта зооритэй. Тэдэн дасанһаа 3 модоной зайда Хөлгын Хайрагда байдаг.

5-ДАХИНЬ
Засал Чойван Гэцулун. 45 наһатай. 1801-1804 онуудта убаша, хубараг нахилнуудыг шэрээтэ Салдайнһаа, 1829 ондо гэцүл нахилыг шэрээтэ Цагаанайһаа абаа. Түбэд, монгол номуудыг уншаха, бэшэхэ, түбэдыг монголшолжо хэлэхэ эрдэмтэй. Хунгалтаар 1823 ондо Галтайн дасанда мэдээшэ болоон, мүн хунгалтаар бандида-хамба Ишижамсынһаа 1831 ондо январин 28-да 23 тоото зарлигаар засагта (ламада) баталагдахан юм. Санаар тушаалдаа дүрэ ябадалын хайн. Хориин мэдэлэй хуасай обогой албатын хүбүүн. Дасанай дэргэдэ байдаг.

Комплект бэшэ. Албан повинностья өөрөө түлэдэг, өөрөө тусгаар эзэлхэн зооригүй. Аха дүүнэртээ хамта зооритэй. Тэдэн дасанһаа 60 модоной зайда Хөлгын Хайцагарт ажаһуудаг.

Шажан мүргэлэй түүхэнээ

Ивалгын дасандахи мүргэл

тусхай эзэлхэн зооригүй, аха дүүнэртээ хамта зооритэй. Тэдэн дасанһаа 7 модоной зайда Хөлгын Заганда байдаг.

6-ДАХИНЬ
Даа лама Чойдар Арбидун. 38 наһатай, 1814-1827 онуудта убаша, хубараг нахилнуудыг шэрээтэ Сэлтэйнһээ, 1838 ондо гэсэн нахилыг шэрээтэ Нохойнһоо абаа. Түбэд, монгол номуудыг уншаха, бэшэхэ, түбэдыг монголшолжо хэлэхэ

эрдэмтэй. Эмшэн хунгалтаар 1829 ондо гэбгы болоо. Мүн хунгалтаар бандида-хамба Ишижамсынһаа 1836 оной февральин 23-да 140 тооной зарлигаар даа хэргэмдэ баталагдаа. Санаар тушаалдаа дүрэ ябадалын хайн. Хориин мэдэлэй гушад обогой албатын хүбүүн. Дасанай дэргэдэ байдаг.

Комплект бэшэ. Албан повинностья өөрөө түлэдэг. Тусгаар эзэлхэн зооригүй. Аха дүүнэртээ хамтын зооритэй. Тэдэн дасанһаа 40 модоной зайда Хөлгын Гутаг горхондо байдаг.

7-ДОХИНЬ
Нансо Зунды Гэлинэй, 52 наһатай, 1801, 1802-1840 онуудта убаша, хубараг, гэцүл нахилнуудыг лама Нимайлан Нимынһаа абаа. Түбэд, монгол номуудыг уншаха, түбэдыг монголшолжо хэлэхэ, зурхайша эрдэмтэй. Хунгалтаар бандида-хамба Ишижамсынһаа 1831 оной январин 28-да 25 тооной зарлигаар нансодо баталагдаа. Санаар тушаалдаа дүрэ ябадалын хайн. Хориин мэдэлэй гушад обогой албатын хүбүүн. Дасанай дэргэдэ байдаг.

Комплект бэшэ, албан повинностья өөрөө түлэдэг. Тусгаар эзэлхэн зооригүй. Аха дүүнэртээ хамтын зооритэй. Тэдэн дасанһаа 55 модоной зайда Хөлгодо ороһон Алгаша гэжэ горхон шадар нуудаг.

8-ДАХИНЬ
Жидба Гэнин Урсун. 42 наһатай. 1813-1815 онуудта убаша, хубараг нахилнуудыг шэрээтэ Салдайнһаа, 1829-1834 онуудта гэцүл, гэсэн нахилнуудыг шэрээтэ Цагаанһаа абаа. Түбэд, монгол ном уншаха, бэшэхэ, түбэдыг

монголшолжо эрдэмтэй. Хунгалтаар 1840 ондо жидба болоо. Санаар тушаалдаа дүрэ ябадал хайн. Хориин мэдэлэй бодонгууд обогой албатын хүбүүн. Дасанай дэргэдэ байдаг.

Комплект бэшэ. Албан повинностья өөрөө түлэдэг тусгаар зооригүй. Аха дүүтээ хамта зооритэй. Тэдэн дасанай дэргэдэ бии.

9-ДАХИНЬ
Гүрэмбэ Жигмэд Мүнхын. 66 наһатай. 1764, 1766 онуудта убаша, хубараг нахилнуудыг шэрээтэ Лубсан Сампилунһаа, 1828-1830 онуудта гэцүл, гэсэн нахилнуудыг шэрээтэ Цагаанайһаа абаа. Түбэд, монгол номуудыг уншадаг, бэшэдэг. Түбэдыг монголшолжо хэлэхэ эрдэмтэй. Хунгалтаар 1831 ондо гүрэмбэ болоо. Санаар тушаалдаа дүрэ ябадалын хайн. Хориин мэдэлэй хуасай обогой албатын хүбүүн. Дасанай дэргэдэ байдаг.

Комплект бэшэ. Албан повинностья өөрөө түлэдэг. Тусгаар зөөри үгы. Аха дүүнэртээ хамта зооритэй. Тэдэн дасанһаа 10 модоной зайда Хөлгын Заганай-Адагта байдаг.

10-ДАХИНЬ
Гэбгы Самдан Санжын. 45 наһатай, 1802, 1804 онуудта убаша, хубараг нахилнуудыг шэрээтэ Салдайнһаа, 1828 ондо гэцүл нахилыг шэрээтэ Цагаанһаа, 1838 ондо гэсэн нахилыг шэрээтэ Нохойнһоо абаа. Түбэд, монгол номуудыг уншадаг, бэшэдэг, түбэдыг монголшолон хэлэдэг. Эмшэ эрдэмтэй. Хунгалтаар 1829 ондо унзад, 1836 ондо гэбгы болоо. Санаар тушаалдаа дүрэ ябадалын хайн. Хориин мэдэлэй хуасай обогой зайһанай хүбүүн. Дасанай дэргэдэ байдаг.

Комплект бэшэ. Үхэр сэгэй (оспоприветатель) байһан тула алба повинностиен зон түлэдэг. Тусхай зөөри үгы. Эхэтээ хамта зооритэй. Тэрэн дасанһаа 20 модоной зайда Хөлгын Гутаг горхондо байдаг.

11-ДАХИНЬ
Гэбгы Шадаб Буянтын. 26 наһатай, 1823 ондо убаша, 1826 ондо хубараг нахилыг шэрээтэ

Салдайнһаа, 1838 ондо гэцүл нахилыг шэрээтэ Нохойнһоо абаа. Түбэд, монгол номуудыг уншадаг, бэшэдэг, түбэдыг монголшолжо хэлэдэг, зурхайша эрдэмтэй. Хунгалтаар 1830 ондо мэдээшэ, 1840 ондо гэбгы болоо. Санаар тушаалдаа дүрэ ябадалын хайн. Хориин мэдэлэй хуасай обогой зайһанай хүбүүн. Дасанда байдаг.

Комплект бэшэ. Албан повинностья өөрөө түлэдэг. Тусгаар зооригүй. Эхэтээ хамта зооритэй. Тэрэн дасанһаа 5 модоной зайда Хөлгодо ороһон Заган гэжэ горхондо байдаг.

12-ДОХИНЬ
Унзад Цодбо Баагай 36 наһатай. 1822, 1823, 1827 онуудта убаша, хубараг, гэцүл нахилнуудыг шэрээтэ Салдайнһаа абаа. Түбэд, монгол номуудыг уншаха, бэшэхэ, эмшэ эрдэмтэй. Хунгалтаар 1831 ондо унзад болоо. Санаар тушаалдаа дүрэ ябадалын хайн. Хориин мэдэлэй гушад обогой албатын хүбүүн. Дасанда байдаг.

Комплект бэшэ. Албан повинностья өөрөө түлэдэг. Аха дүүнэртээ хамта зооритэй. Тэдэн дасанһаа 30 модоной зайда Хөлгын-Обор гэжэ горхондо байдаг.

13-ДАХИНЬ
Унзад Чойндон Цэрэнэй. 32 наһатай. 1820, 1821 онуудта убаша, хубараг нахилнуудыг шэрээтэ Салдайнһаа, 1840 ондо гэцүл нахилыг Намайлан Нимынһаа абаа. Түбэд, монгол номуудыг уншаха, бэшэхэ, түбэдыг монголшолон хэлэхэ эрдэмтэй. Хунгалтаар 1831 ондо мэдээшэ, 1836 ондо унзад болоон. Санаар ябадалын хайн. Хориин мэдэлэй гушад обогой албатын хүбүүн. Дасанда байдаг.

Комплект бэшэ, албан повинностья өөрөө түлэдэг. Тусгаар зооригүй. Аха дүүнэртээ хамта зооритэй. Тэдэн дасанһаа 60 модоной зайда Хайцагарт ажаһуудаг.

Г. ОЧИРОВА хуушан монголһоо буряадшалба (Үргэлжэлэлын хожом гараха).

Агуухэ Илалтын 50 жэл

ЗЭМХЭ-МИНИИ ТООНТО

Минии аба, эжыдэ адли зүрхэ сэдхэхэдэмни ходоодоо дүтөөр ханагдажа байдаг Зэмхэ Баруун-Эхин хоёрой хоорондо элинсэг хулинсагаймнай тахижа байһан Зүрхэн уула тобойжо хуудаг лэ. Баруун урда, зүүн зүгһөөнь нэлэнхы үргэн ой модоор бүрхөөгдэһэн хоёр горхоной эхин дундуур тунгалаг сэбэр, найхан, амтатай уһатай горхон харьялан урдажа, Зэдэ голдо шудхана. Зүүн, Баруун-Эхиндээ үбгэд, хүгшэдөө, аха зоноо дахан, үбһэндэ ябалсажа, морёор ба сарнуудаар бухал шэрэлсэжэ, дайнай урда тээ түрэнэн хүбүүд, басагад бага балшар наһаяа үнгэргөө бэлэйбди.

Дайнай үеын, дайнай хойтошье жэлнүүдтэ Зэмхын хоёр эхинһээ ямар гэгшын ехэ үбһэ гар хажуурнуудаар сабшажа, сэбэрээр хуряжа абтадаг байгаа, ямар бэрхэ хүнүүд эндэ ажал хэжэ, дуу зугаагаа дэлгэн ябадаг лэн бэ!? Эдэ бүгэдэ мүнөө хоёр нюдэнэйм урда элээр харагдаһандал болодог.

Баруун-Эхин ба Зүүн-Эхинэй дундань Ехэ-Нуур бии. Урдандаа энэ нуурга буга, хаңдагай орожо, зэмхэ сэсэг эдидэг байһан гэжэ үбгэд, хүгшэд манай багада хэлсэгшэ бэлэй. Зэмхэ хүнэй нюдэндэ харагдадаггүй жэгтэй һонин нуурай ургамал гэжэ тоологдодог байһан юм. Тиймэхээ манай баян дэлгэр нютагай хүн зон энэ сэсэгтээ иимэ нэрэ дэмы үгөөгүй бшуу.

Хоёр Эхинэй доодо талань Адаг гэжэ нэрлэгдэдэг. Адагта 40-50 үрхэтэ айл 1957 он болотор баян дэлгэр ажалуугаа, мал ажал болоод, тарьяан ажал ехээр эрхилдэг, огородой эдээ элбэг дэлбэгээр ургуулдаг хаба шадалтай байгаал даа. Зэмхын эхэнэрнүүд залуудаа хадуураар халюурма шаргал тарьяа найса хадаһан, бүһэтэйшүүл анзаһаар газар яһала хахалһан гэжэ мэдэнэбди. Малша, тарьяаша зоной туха сүлөөгүйгөөр хүдэлжэ байхада, Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агуухэ дайн эхилшоо бэлэй.

ДАЙНДА МОРДОҢОН ХУБҮҮДНАЙ

Агуу Илалтын 50 жэлэй ойн тэмдэглэгдэжэ байһан жэлдэ нютагайнгаа аха заха Очир Аюшеев, Дудари Талханова, Дари-Цырен Вампилова гэгшэдтэй хөөрэлдэжэ, Зэмхэхээ дайнда мордоһон ба дайнай үедэ колхоздоо габшагайгаар хүдэлһэн хүнүүд тухай мэдэжэ абанаһаа энэ тэмдэглэл соогоо бэшэхэмни. Дайнай дүүрэнһээр 50 жэл үнгэрбэшье, шотагаймни үбгэд, хүгшэд дайнда мордоһон хүбүүдээ мартангүй, сээжэ зүрхэндөө тон дүтөөр ханажа, дурсажа ябанал даа гэжэ Очир абгайтай, Дудари, Дари-Цырен эжынэртэй хөөрэлдэхэдөө найнаар ойлгожо абаа нэм. Эдэнэр мүнөө таабай,

тообэй болонхой даа.

Цырен Будаевич Дашеевэй түрүүлэгшэ байхадань дайн эхилээ бэлэй. Үгөөгүүр эртэ иимэ аймшагтай мэдээсэл радио манда дуулһан юм. Мантай зэргэлээд хууһан аха, дүү Цыден, Дымбыл Бадмаевич Дашёновүүдэй (1916 ба 1917 онуудай) дайнда мордошоходо, бархиралдаа бэлэйбди. Аханарайнгаа хүүлээр тийхэ үедэ заахан Будажап дүүгэйнь хашаа дээрэ гараад уйлажа хуухыень хараһанаа мартадаггүйб. Эдэ хоёр дайнаа бусажа ерээгүй. Эдэнэр бидэнэртэ ямар хайратайб даа. Гансашье тэдэ хоёр бэшэ. Уран модшо дархан Самбу - таабаймнай ори ганса хүбүүн Бальжин Абрамович Самбуев (1910 оной лэн гү даа, намһаа аха юм лэн) колхоздоо бригадираар хүдэлжэ байһанаа, дайнда ошоод ерээгүй.

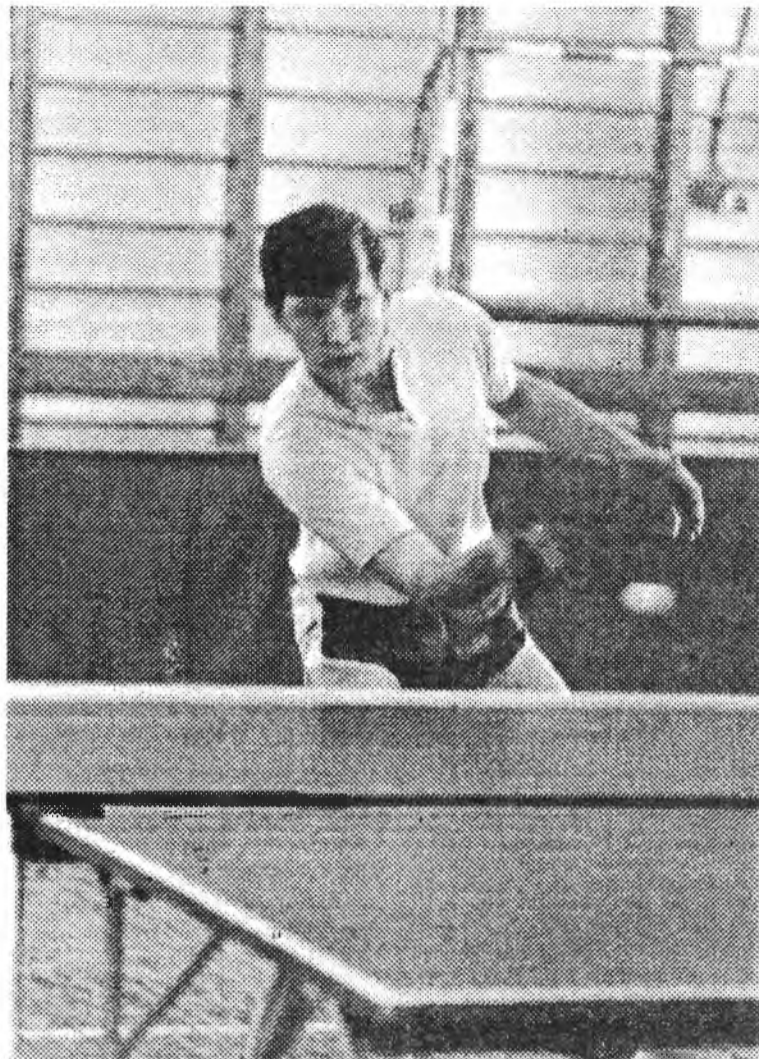
Дайн сэрэгтэ сэхэ хабаадагшадтай тоодо Зэмхэхээ Бальжин Дашев, (минии эжын нагасын хүбүүн) Даша Санжеев гэгшэд болоно. Эдэ хоёр фронтовигууд гансашье дайнай бэшэ, мүн ажалай ветеранууд, Зэмхынгээ колхоздо яһала хүдэлһэн, хамтын хэрэгтэ ооһэдынгөө хубитые ехээр оруулһан хүнүүд юм. Олон үхибүүдэй эсэгэ, бэрхэ ангуушан байһан Даша Санжеев үндэр наһатай боложо, хэдэн жэлэй урда тээ наһа бараа бэлэй. Тэрэнэй дүү Бадарха Санжеев эхин нургуулида багшалжа байгаад, Захааминһаа бэшэ, харин ондоо шотагһаа дайнда мордоһон байгаа. Дайнаа амиды мэндэ Буряад орондоо бусажа ерэбэшье, наһа бараһаар үни болоо.

Зэмхэхээ дайнда мордоод, гэртээ бусажа ерээгүй хүнүүд гэхэдэ, Базаров Бальжин, Цыбиков Сунграп, Эрдыеев Ламажал, Цыдыпов Цыренэй хоёр хүбүүд, аха, дүү Очир, Будажап Талхановууд болоно.

Зэмхэхээ дайнда мордоһон, эндэ дурдагдаагүй хүнүүд үлэжэ болоо, эртээнһээ шотагаархидһаа хүлисэл гуйнаб.

М. ЦЫРЕНОВ,
манай штатнабэшэ корр.

СПОРТ

бүлгэмүүд мүнгэ зөөрө байһанаа мэдүүлжэ эхлэ. Эндэ хаяхана Ин Джакарта хотодо үнгэр дэлхэйн түрүү нуури түлөө мурьсөөндэ хаб олохон спортсменууд ерэхээр хүлээгдэнэ.

БҮХЭЭСОЮ физкультурнигай зориулагдажа, спорт зүйлнүүдээр мурьс үнгэргэгдэбэ. Спортын болон клубуудат атлетикээр, волейболон, футболээр, шагараар мурьс эмхидхэгдэжэ, республиканы физкультурнигууд тэмдэглэхэһээ гадна, харгыда, теннисэй дэргэдэ, волейболон ба талмайнууд дээрэ хаба туршһан, мэргэжэл дээшлүүлһэн Республикын болов Залуушуулай хэргэ аялшалгын, физическэй ба спортын гүрэнэй хүтэлбэрилэгшэд мурьс илагшадта үнэтэ бай мүнгэн шангуудыг байха юм.

ФУТБОЛ. Командануудай республикын кубогта түлөө мурьсөөн Бүхэроссин физкультур дээр үнгэргэгдэһэн мурьсөөндэ ЛВРЗ-тэй клуб "Мотор" клуб уулзаа. 90 минутын табло дээрэ 1:1 тоо ямар 30 минутын нэмэлтэ хубилбагүй.

ТОБШОХОНООР...

ХҮНГЭН АТЛЕТИКЭ. Марафонов урилдаагаар Россин Кубогта хүртэхын түлөө мурьсөөн Омск хотодо боложо, дүүрбэ гэжэ мэдээсэл хэмди. Эндэ манай республикын хүнгэн атлетүүд ехэ амжалта туйлаһан байгаа. Дүн хамта 2 мянга гаран урилдаашад 42 километр 195 метрэй зайда хурдан сүлхээ туршаһан байха юм. Эхэнэрнүүдэй дундаһаа Чебоксара хотын түлөөлэгшэ, уласхоорондын классай спортын мастер Алина Иванова энэ зайе 2 час 32 минута 17 секунда саг соо гаталжа, илалта туйлаба. Манай республикын бэрхэ спортсменка Наталья Соломинская түрүүшээр яһала найн ябанан аад, һүүлшгэ тээ эсэжэ, табадахи хуурида гараба. Тийгэшье наа, тэрэ энэ ехэ мурьсөөндэ амжалта туйлаа гээшэ гэжэ онсолон тэмдэглэлтэй.

Мүнөө тэрэ марафонов хахад зайда уридалгаар дэлхэйн түрүү нуури эзэлхын түлөө октябрийн эхээр Францида үнгэргэгдэхэ мурьсөөндэ хабаадахые эртээнһээ бэлдэжэ байна. НҮР ХАРБАЛГА. "Гэсэрэй годинууд" гэжэ уласхоорондын мурьсөөн август харын һүүл багта Улаан-Үдэдэ үнгэргэгдэхэнь гэжэ мэдээсэл хэмди. Харин олон гүрэнүүдхэ бэлэгтэй бэрхэ, хөрхө мэргэн харбагшад ерэхээр хүлээгдэнэ. Мүнөө мурьсөөнэй гаргашада мүнгэ һомолхо спонсорнууд бэдэрэгдэжэ байна. Тэдэнэр харгын гаргашада, байрада шангуудыг тогтоолоодо мүнгэ зөөрээр туйлаха. Эндэ "Ариг Ус" гэжэ нютагууд хоорондын худалдаа наймаанай байһан, "Мотом", "Годли" болон бусад фирмэнүүд, акционернэ футболистууд байжа, бүхы табан нүгөөдүнгоо саха оруулба. Тийгэжэ тоотойгоор шүүжэ, жэлээ удаа республикын кубогта байна.

Россин хоёрдох мурьсөөндэ забарһан манай "Сэлэнгэ" команд Удэ хотын сугалуу командатай наадаха тоотойгоор шүүжэ. Энэ командын хоёрдох урда тээхи һорилто шэнжэтэй наадан болно. Б-М. ЖИТЭ. ЗУРАГ ДЭЭРЭ: бэрхэ теннисистууд спортын мастери Дамитрий Ц. ЦЫРЕНЖАПОВ

ШОРГООЛЗОН-ГОЛ ХООЛЫНЬ

Ямар эдээн амтатай, юу эдээ наа, найн бэ гэжэ арса гээшэ бээ. Хоёр шэхэнһээ хойшо гараал наа, хоол болохо гэхэнье зон олдохо. Зүгөөр Урда Хитадай улад шаранг мяха, баха, улаан хорхой ехэ амтархан эдидэг юм. Жэшээнь Малавийн Бондело дэрэбэнэй зон шаранг термидүүд гэгшын шоргоолзон/шотагай дэлгүүртэ худалдажа ябада. Эндэхи зон хаа-яа термидүүдыг амтархан эдидэг бэлэй. зарим зоной гол хоол болохо хилээмэндэ, шухала хоолыг Тиймэхээ энэ тосхонойхид термидүүдэй "ургаса" хуряахы бүлөөрөө бур тайга /джунгли/ гарадаг юм.

"Вокруг света" журналыг

Эмхидхэн байгуулагшад - Буряад Республикын Президент, Арадай Хурал болон Правитель

<p>Редактор Ц. Б. ЦЫРЕНДОРЖИЕВ.</p> <p>РЕДАКЦИОННО КОЛЛЕГИ: ДАШЕЕВА Г. Х., ДОНДОГОЙ Ц. Ц., ЖИГЖИГОВ Б-М Ж. (харюусалгата секретарь), НИМАЕВ П. Н. (редакторай орлогшо), ОЧИРОВ С. Д., ПИНТАЕВ В. И. (хэблэлэй директор), РИПЧИНОВ С. Д. (редакторай орлогшо), САМБЯТОВА Т. В.</p>	<p>Манай адрес:</p> <p>670000. Улаан-Үдэ, Каландаришвиллин үйлсэ, 23, "Буряад үнэн" газетын редакци.</p>	<p>Газетэ хэблэлэй 2 хуудан хэмжээтэй. Индекс 50901. Хэлэг 4800. Стереотипта тушаагдаһан саг 17.15.</p>	<p>Буряад Республикын республиканы типографида газетэ хэблэгдэ. Директорайнь телефон: 2-40-45. Б-0079-дэхи номертойгоор бүридхэ абтанхай. 151 = дэхи захил.</p>
<p>Редакциин телефонууд: редакторай - 2-50-96, присын - 2-54-54, редакторай орлогшонорой - 2-68-08, 2-62-62, харюусалгата секретариин - 2-50-52, секретариатай - 2-60-91, нийгэм-политическэ - 2-55-97 (даагшань), 2-61-35, 2-56-23, социально-экономическа - 2-64-36 (даагшань), 2-63-86, 2-61-35, 2-67-81, соёлой, эрдэмэй болон нургуунуудай (даагшань), 2-57-63, олонийтын хүдэлмэрийн ба мэдээсэлэй - 2-54-93, (даагшань), 2-34-05, 2-69-58; оршуулгын - 2-67-81; коррекцииндэй - 2-33-61, компьютерна түбэй - 2-66-81; корреспондентнүүд: Агинскда - 3-42-19; Закаменскда - 30-61, Баргажаанда - 91-6-40.</p> <p>"Бурятия" хэблэлэй телефонууд: директор - 2-49-94, бүхталтери - 2-23-67, вахта - 2-67-95, 2-67-05.</p>			